

лексем. У адносінах да такіх слоў палаталізацыя зычнага не ўпłyвае на змену лексічнага і граматычнага значэння (такая змена назіраецца, напрыклад, у выпадку *мэр* – ‘кіраўнік горада’ і *мер* – родны склон множнага ліку назоўніка *мера*). Таму ў арфаэпічным слоўніку як варыянтныя зафіксаваны рэалізацыі [эн’эргабаланс] // [энэргабаланс], [шоуб’із’н’ес] // [шоуб’ізнес], [ф’ешэн’эб’эл’ны] // [ф’ешэнэб’эл’ны], [с’эксуал’ны] // [сэксуал’ны], [рым’эйк] // [рымэйк], [оф’ісм’эн’эжар] // [оф’ісмэнэжар] і г.д.

ЛІТАРАТУРА

1. Арфаэпічны слоўнік беларускай мовы / Нац. акад. навук Беларусі [і інш.]; уклад.: В. П. Русак [і інш.]; рэдкал.: В. П. Русак, Ю. С. Гецэвіч, С. І. Лысы. – Мінск : Беларуская навука, 2017. – 757 с.
2. Вербицкая, Л. А. Вариантность современной произносительной нормы и культура речи / Л. А. Вербицкая // Нормы реализации. Варьирование языковых средств : межвуз. сб. науч. тр. / Гор'к. гос. пед. ин-т. – Гор'кий, 1984. – С. 53–60.

УДК 811.161.3’373:391

Н.В. Сівіцкая, канд. філал. навук (БДУКіМ, г. Мінск)

ГЕНДАР У БЕЛАРУСКИХ НАРОДНА-ДЫЯЛЕКТНЫХ НАЗВАХ ЧАЛАВЕКА ПА ПРАФЕСІЙНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ (УСХОДНЕСЛАВЯНСКІ КАНТЭКСТ)

Гендарныя даследаванні ў беларускай лінгвістыцы – кірунак даволі малады, да нядаўняга часу падобныя даследаванні праводзіліся толькі ў шэрагу еўрапейскіх моў. Пры гэтым пытанне гендару ў галіне дыялекталогіі закраналася толькі з большага. Так, у манаграфіі “Мова і гендар”, якая выйшла пад рэдакцыяй А.В. Кірыліна (Масква, 2005 г.), закранаецца проблема гендарных даследаванняў у дыялектах еўрапейскіх моў, але аўтарамі раскрываюцца асаблівасці рэалізацыі гендара толькі ў кантэксце вербалнай камунікацыі інфармантаў.

Мужчынскі-жаночы – адна з асноўных апазіцый у славянскай народнай культуры, супрацьпастаўляеца мужчынскі і жаночы пачатак у катэгорыях полу, граматычнага роду, сімволікі і абрадавых функцый. Як сведчаць этнографічныя крыніцы, у беларускай народнай культуры і на ўсёй усходнеславянской культурнай прасторы традыцыйна існаваў жорсткі гендарны падзел, які тычыўся практычна ўсіх сфер жыцця. Безумоўна, і народныя культурныя традыцыі, і гендарныя стэрэатыпы, і нават міфалогія, якая тычыцца непасрэдна

гендарнага боку асобаснай рэалізацыі, аказвалі ўплыў на фарміраванне адпаведных народна-дывялекктных найменняў чалавека.

Напрыклад, беларускія народныя назвы паляўнічых і ганчароў – выключна маскулінатывы: **вахотнік, асочнік, паляўнічы, стралец, птушатнік, стралок, гаршчэнік, гаршчай, гаршкалёп, ганчар, ляпянік**; назвы чалавека, які займаеца ручным прадзеннем – фемінінатывы, паколькі прадзенне было выключна жаночым заняткам: **праля, прэдка, папрадуха, попрадка, пракудзельніца, кудзяльніца**; назвы чалавека, які займаеца рыбнай лоўляй (**рыбак, рыбнік, неваднік**) – маскулінатывы, паколькі рыбалавецкі промысел лічыўся мужчынскім заняткам; тое ж з назвамі чалавекі, які апрацоўвае, арэ зямлю: **араты, паҳат, хлебапаханнік, арач, ганяты, разганяннік** (лексемы мужчынскага роду, так як ворыва была традыцыйным мужчынскім заняткам). Параўнайце таксама рускае **стогометчик** ‘той, хто кідае сена ў стог’, **жестянщик, гончар**; украінскае **горшник, горшколеп** ‘ганчар’, **бджоляр, бджільник** ‘пчаляр’, **бляхар** ‘бляхар’. Як бачым, крыніцы не фіксуюць вытворныя жаночага роду ад найменняў традыцыйна мужчынскіх заняткаў. Фемінінатывы, утвораныя ад назваў традыцыйна мужчынскіх прафесій і заняткаў, існуюць у беларускіх народных гаворках у некалькі іншым значэнні – ‘ジョンка таго, хто займаеца той ці іншай дзеянасцю’: **камандзерша** ‘ジョンка камандзіра, бондарыха ‘ジョンка бондара’, **каваліха** ‘ジョンка каваля’, **бакалярыха** ‘ジョンка дзячка ці бакалаўра’.

У беларускіх гаворках адзначаны наступныя назвы шафёра: **шафёр, вадзіцель, шахвір** – лексемы мужчынскага роду, паколькі прафесія вадзіцеля / фурмана была традыцыйна мужчынскай, параўнайце ўкраінскае **фурман, хурман** ‘возчык (пераважна на брычцы)’. У сувязі з вышэйсказанным цікавасць уяўляе двухкампанентнае слова **дзеўка-шафёр** для абазначэння першай жанчыны-шафёра, зафіксаванае намі ў інтэрв’ю з інфарманткай з Асіповіцкага раёна Магілёўскай вобласці Беларусі, якая была першай у акрузе дзяўчынай, што засвоіла прафесію шафёра. Характэрна, што ў інтэрв’ю яна прывяла гэтую назvu ў агульным кантэксле ўсяго адзін раз: “*Еду, дак бягучь дзеци ўсьлет і кричаць: “Дзеўка-шафёр!”* – і з некаторай затрымкай перад вымаўленнем сваёй прафесіі: “*Я была на ўсю Magilieўскую обласць пачci адна, адна шафёр*” (слова **адна** было вымаўлена двойчы з невялікай паўзай). У астатнім дыскурсе інфармантка выкарысталася эўфемістычныя канструкцыі: “*Я трывалаць сем гадоў за рулём праработала*”, “*Работала на трактары*”, “*Далі*

мне машину <...> і воне стала я <...>рабіць”, – тут жа згадваючы пра мужчын-калегаў: “*Ён тожа шафёрам быў*”, “*Шафёра ўзялі на збор*”. У дадзеным выпадку можна назіраць відавочны ўплыў гендарнай традыцыі падзелу працы на народную словатворчасць: фіксаванне факту фемінінасці канкрэтнай прафесійнай дзейнасці пры адначасовым зацвярджэнні маскулінатыўнага характару занятка ў цэльм.

Традыцыя захоўваецца і ў нашыя дні, вось цытата з інтэрв'ю з сучаснай дзяўчынай-трактарысткай: – *Большинство [мужчин] такие, которые говорят мне: “О, Катюха, свой пацан!”*. Разам з тым у беларускай народна-дывялектнай мове адзначаны шырокі пласт назваў чалавека паводле прафесійнай і часовай дзейнасці, якая ўключае ў аднолькавай меры як маскулінатывы, так і фемінінатывы. Пры гэтым фемінінатыў мае нейтральнае значэнне. Выкарыстанне ў дадзеным выпадку назоўнікаў абодвух родаў гаворыць пра тое, што ў адпаведнасці з традыцыйнымі ўяўленнямі названай прафесійнай дзейнасцю мог займацца любы чалавек незалежна ад гендарнай прыналежнасці.

УДК 811.16'28

Ю.М. Чагайда, канд. філал. навук

(Цэнтр даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры, г. Мінск)

З ГІСТОРЫІ СТВАРЭННЯ АГУЛЬНАСЛАВЯНСКАГА ЛІНГВІСТЫЧНАГА АТЛАСА

Агульнаславянскі лінгвістычны атлас (АЛА) займае важнае месца ў лінгвістычнай літаратуры. Ён прадстаўляе багаты матэрыял для вызначэння лексіка-словаўтаральных і фанетыка-граматычных адметнасцей сучасных славянскіх моў і іх дывялектаў, адкрываючы новыя магчымасці ў вывучэнні мінулага і сучаснага стану славянскага дывялектнага кантынуума.

Праца над АЛА распачалася ў канцы 50-х гадоў, пасля таго як на IV Міжнародным з’ездзе славістаў у Москве ў 1958 г. вучоныя Р.І. Аванесаў і С.Б. Бернштайн выступілі з ідэяй стварэння АЛА. З самага пачатку вядучыя мовазнаўцы розных краін вызначылі стварэнне такога атласа адной з прыярытэтных задач славянскага мовазнаўства і прадугледзелі арганізацыйныя формы ажыццяўлення гэтага праекта. За адносна кароткі час у Беларусі, Балгарыі, Польшчы, Расіі, Славакіі, Чэхіі, Украіне, Югаславіі, а таксама ў месцах пражывання славянскага насельніцтва ў Аўстрыйі, Германіі, Венгріі,